

LEKCE I.

Úvod do teorie práva 1

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Úvodní administrativa, konfrontace požadavků a vzájemných očekávání studentek/studentů a vyučující.

Tématické okruhy: *Co je to právo? Zařazení práva mezi ostatní normativní systémy. Feministická kritika práva. Právo a stát. Prameny práva (normativní právní akt, precedent, normativní právní smlouvy, obyčej). Právní systémy (angloamerický, kontinentálně-evropský a tradičně-náboženský systém práva). Právo přirozené a pozitivní. Právo hmotné a procesní. Právo subjektivní a objektivní. Právní odvětví, právo soukromé a veřejné, právo mezinárodní, vnitrostátní a evropské. Právní profese v ČR.*

Co je to právo?

Právo provází civilizovanou společnost od počátku jejího vzniku. Jedná se o **soubor pravidel chování formálně uznávaných a sankcionovaných státní mocí**. Tato pravidla se časem mění. Existence práva sama o sobě nezaručuje existenci spravedlnosti ani morálky.

Význam práva spočívá v regulaci společenských vztahů.

Právo vytvářené státními orgány vystupuje ve dvojí podobě jako **právo objektivní** (souhrn právních norem) a jako **právo subjektivní** (souhrn možností chovat se právními normami vymezeným způsobem).

Zařazení práva mezi ostatní normativní systémy.

Mezilidské vztahy vyžadují díky tlaku zájmových střetů ve svém rámci zavedení určitých pravidel chování. S prohlubováním sociálních rozdílů ve společnosti se dosud obecně uznávaný a z vnitřního přesvědčení dodržovaný systém pravidel mění na systém norem cíleně

vytvářený a vynucovaný postupně vznikajícím zvláštním systémem veřejné moci. Jinými slovy řečeno dochází k formování základů právního systému jako soustavy závazných norem.

Jako systém společenských norem existuje a působí právo ve společnosti souběžně s jinými normativními systémy (morálka, náboženství, politické normy, móda atd.). Dochází k částečnému překrývání jednotlivých systémů při regulaci určitého chování (např. krádež je v zorném poli práva, morálky i náboženství).

Za charakteristický rys vlastní toliko právu jako způsobu regulace chování ve společnosti je označována **obecná závaznost práva** (jež znamená, že právními normami jsou povinni řídit se všichni ti, kterým jsou určeny), **vynutitelnost práva** (jež ztělesňuje fakt, že donucení ke splnění práva je materiálně, institucionálně a právně zajištěno státem) a **zvláštní forma práva** (jež v sobě zahrnuje uplatnění předepsané normotvorné procedury).

Právo a stát.

Právo a stát jsou již od svého počátku v úzkém sepětí. **Stát** vystupuje jako specifický subjekt práva, je současně **tvůrcem, realizátorem i adresátem právních norem**.

Stát jako normotvůrce (tzn. tvůrce pozitivního práva) je vázán do značné míry právem přirozeným (tj. právem odvozeným z přirozeného uspořádání věcí a lidí v přírodě). Tato koncepce náhledu na sepětí práva a státu vychází zejména z římského *ius naturae* a její projevy můžeme nalézt především v oblasti formulace a ochrany základních práv a svobod. **Idea primátu práva nad státem** byla známa již ve starověkém právnickém učení.

Kontinentálně evropskému a angloamerickému systému práva je vlastní koncepce **právního státu**, podle níž je stát vázán právem (princip legality). Stát jako instituce je přesně definován a jeho pravomoci jsou exaktně vymezeny (může činit toliko, co je mu výslovně dovoleno). Mezi principy fungování právního státu patří např. garance základních lidských práv a svobod, princip ústavnosti (stát je budován na zásadě suverenity práva) a zákonnosti (požadavek striktního respektování všemi bez rozdílu), existence politického pluralismu (za předpokladu zachování oddělení politických stran od státu), existence záruk proti autoritativní a monopolní moci (např. oddělení moci zákonodárné, výkonné a soudní), právní jistota, svrchovanost lidu (legitimním zdrojem svrchované státní moci je lid), vázanost státu mezinárodními závazky atd.

Prameny práva.

Jako **formální prameny** práva bývají označovány zdroje poznatelnosti obsahu platného práva tzn. formy, v nichž se toto právo nachází.

Mezi základní typy formálních pramenů práva patří: **normativní právní akty, soudní případně správní precedenty, právní obyčeje a normativní smlouvy.**

V ČR jako prameny práva ve formálním slova smyslu nalezneme: normativní právní akty, komunitární právní akty, normativní smlouvy a nálezy Ústavního soudu ČR.

Normativní právní akty jsou výsledky právotvorné činnosti státních orgánů tzn. uskutečněné pravomoci vydávat, rušit nebo měnit právní normy. Představují všeobecně závazná pravidla, právní normy. Mezi specifické **rysy normativních právních aktů** patří: uznání ze strany státu jako formy práva; podstatná míra obecnosti, co do subjektu i objektu svého působení; jeho prostřednictvím se mění, ruší nebo stanoví právní normy; je spojen s možností státního donucení a jeho prostřednictvím se právním normám dostává všeobecné právní síly. Právní řád je uspořádán do pyramidy s vnitřní strukturou. V rámci tohoto systému tvoří základní stavební kámen premisa, že nižší právní norma musí být v souladu s právní normou vyšší právní síly. Podle **stupně právní síly** je v ČR hierarchie normativních právních aktů tvořena sledem ústavy a ústavních zákonů, zákonů a zákonných opatření, vládních nařízení, vyhlášek ministerstev, ústředních orgánů státní správy a ČNB, obecně závazných vyhlášek zastupitelstev a nařízení obcí a krajů. Podle postavení orgánu, který normativní právní akt vydal rozlišujeme **původní normativní právní akty** (právní akty zákonodárných orgánů tzn. v ČR tam patří: ústava a ústavní zákony, zákony, zákonná opatření, obecně závazné vyhlášky obecních a městských zastupitelstev) a **odvozené normativní právní akty** (normativní akty výkonných orgánů a orgánů státní správy tzn. v ČR tam patří: vládní nařízení, vyhlášky či další obecně závazné předpisy ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy, vyhlášky ČNB, nařízení obcí a krajů v rámci přenesené působnosti).

Soudní a správní precedenty jsou výsledkem činnosti soudních či správních orgánů, jedná se o individuální právní akty, které nabývají normativního významu tehdy, řeší-li případy jinými prameny práva dosud neregulované. Jedná se o typický formální pramen práva v angloamerickém systému práva. Při soudcovské tvorbě práva se kombinuje princip zachování precedentů (soudce ve svém rozhodování respektuje předcházející rozsudky soudů stejného nebo vyššího stupně) s principem hledání rozdílů (odlišnost oproti předcházejícímu rozhodnutí je důvodem pro zpřesnění, doplnění nebo formulaci nového rozhodnutí).

Právní obyčeje patří mezi nejstarší formální prameny práva. Jedná se o dlouhotrvající, masové, faktické uskutečňování určitého chování na určitém území, přičemž pravidlo tohoto chování je dostatečně konkretizováno, a které je sankcionováno v případě

jeho porušení. Formální vyjádření právního obyčeje nespočívá ve formě právního aktu, ale v jeho sankcionování. Vedle normativních smluv patří právní obyčej mezi nejvýznamnější formální pramen práva mezinárodního.

Normativní smlouvy jsou dvoustranným projevem vůle, který svého normativního významu dosahuje teprve tehdy, reguluje-li určitou skupinu případů stejného druhu. V ČR můžeme nalézt **vnitrostátní** normativní smlouvy (kolektivní smlouvy mezi zaměstnavateli a odborovými svazy) a **mezinárodní** normativní smlouvy. Mezinárodní smlouvy se stávají formálním pramenem práva prostřednictvím **recepce** (tzn. způsobu jejich vtažení do vnitrostátního právního řádu). Recepce v ČR probíhá prostřednictvím: generální recepční normy tzn. čl. 10 Ústavy ČR; inkorporace tzn. právní norma si zachová formu mezinárodního práva a je toliko inkorporována do práva vnitrostátního (akt inkorporace je vyjádřen prostřednictvím odkazu v konkrétním zákoně); transformace, kdy mezinárodní smlouva zůstává pramenem práva mezinárodního a pouze její normativní obsah je uveřejněn ve formě vnitrostátního právního aktu.

Nálezy Ústavního soudu ČR jsou důsledkem jeho pravomoci strážit ústavnost. Činnost Ústavního soudu ČR představuje následnou fázi po již proběhlém právotvorném procesu. Hovoříme-li o normotvorbě Ústavního soudu ČR je třeba vymezit ji toliko jako **normotvorbu negativní**, neboť nejde o aktivní vytváření formálních pramenů práva ve vlastním slova smyslu, ale toliko o rušení zákonů případně jiných právních předpisů či jejich částí, které jsou v rozporu s ústavním zákonem.

Komunitární právní akty jsou součástí práva Evropských společenství. Rozdělujeme **primární komunitární právní akty**, kam patří především smlouvy zakládající Evropská společenství, dále smlouvy doplňující a revidující smlouvy zakládající (Maastrichtská smlouva z roku 1993, Amsterdamská smlouva z roku 1997, Niceská smlouva z roku 2000), Smlouva o Evropské unii z roku 1993, Jednotný evropský akt z roku 1987 a Slučovací smlouva z roku 1965; a **sekundární komunitární akty** vydávané Radou EU či Evropskou komisí (v rámci delegované pravomoci). Sekundární komunitární akty se vyznačují přímou účinností tzn. jsou závazné nejen pro členské státy, ale i pro soukromé či právnické osoby nacházející se pod jurisdikcí komunitárního práva. Sekundární komunitární akty tvoří: nařízení Rady EU či Evropské komise, směrnice Rady EU či Evropské komise a rozhodnutí Evropské komise, Evropského soudního dvora či Rady Evropské unie publikovaná v Úředním věstníku ES (Official Journal). Sekundární komunitární akty mají přednost před národním právem, pakliže jim toto svým obsahem odporuje.

Jako **materiální prameny** práva potom bývají označovány důvody existence práva (jevy, příčiny toho, že právo je takové, jaké právě je). Materiálním pramenem práva může být historická událost, sociální poměry, třídní zájem atd.

Právní systémy (angloamerický, kontinentálně-evropský a tradičně-náboženský systém práva).

Souhrn všech právních norem platných v určitém státě bývá označován jako právní řád tohoto státu. Uspořádání jednotlivých prvků do množiny práva bývá označováno jako **systém práva**. Jedním ze základních předpokladů systému práva je jeho souladnost tzn. bezrozpornost jeho jednotlivých prvků.

Se značnou dávkou zjednodušení můžeme dospět k poznání o vývoji tří základních systémů práva ve světě. Jejich vzájemné odlišení lze provést prostřednictvím pramenů práva, pojetí právních institutů atd.

Kontinentálně-evropský systém patří k následovníkům práva římského. Jeho kolébka leží v Evropě odkud se kolonizací rozšířilo do Latinské Ameriky, na Blízký východ, do části Afriky, Indonésie a Japonska. V jednotlivých oblastech disponuje kontinentálně-evropský systém práva specifickými odlišnostmi. Jeho základním pramenem je zákon, často proto bývá v této souvislosti označováno za právo psané. V rámci tohoto právního systému existuje jednota v pojmech a právních institutech.

Angloamerický systém práva vznikl v Anglii a rozšířil se do téměř všech anglicky mluvících zemí. **Anglické právo** je silně poznamenáno tradicemi a vlivem složitostí procesního postupu. Jedná se vlastně o právo soudní praxe. Roli právotvůrce zaujímá soudce, jehož odůvodnění rozhodnutí se stává do budoucna závazné pro všechny další případy obdobného typu. Precedentně však nemůže rozhodnout každý soudce, ale toliko soudci soudů vyšších soudů souborně nazývaných jako Nejvyšší soudní dvůr. **Americké právo** zaznamenává určité odlišnosti jednak od práva anglického (i když používá shodné právní pojmy a instituty) a dále v rámci práva federálního a práva jednotlivých států. Těžiště amerického práva leží v kompetencích jednotlivých států, které mohou právo federální doplňovat normami, které s ním nejsou v rozporu. Američtí právníci vedou dlouholeté spory na téma, kolik vlastně existuje právních systémů v rámci práva USA. Jejich výsledkem je teze o existenci obecného práva jednotlivých států, které však neplatí absolutně, neboť při neexistenci precedentu v rámci daného státu, je možno použít precedent přijatý ve státě jiném.

Ústava v USA je psaným dokumentem, který není zákonem stejného druhu jako ostatní zákony a svým postavením se tak blíží k ústavám v zemích s kontinentálně-evropským systémem práva. Její text je flexibilně vykládán Nejvyšším soudem USA. Nejvyšší soud USA a nejvyšší soudy států (na rozdíl od anglické větve) nejsou povinny zachovávat vlastní rozhodnutí a tím mohou měnit ustálenou soudní praxi a vytvářet „jednotné“ obecné právo a zamezovat tak vzniku nepřekonatelných rozporů mezi právy jednotlivých států.

Systém práv tradičních a náboženských zpravidla omezuje své působení na určitý okruh společenských vztahů (týkajících se zejména rodinně-právního a osobního statutu). Do skupiny **náboženských práv** můžeme zařadit zejména islámské právo a hindské právo.

Islámské právo platí pro příslušníky islámské víry a dnes se omezuje toliko na práva osobního statutu (právo rodinné, dědické, darování). Působnost islámského práva se však absolutně nekryje s působností islámského náboženství. V rámci práva islámského rozlišujeme dále právo sunnitské (ortodoxní) a šitské (heterodoxní). Mezi prameny **sunnitského práva** náleží korán (který však ve skutečnosti obsahuje právních pravidel jen minimum), sunna (tradice o skutcích a výrociích Proroka), idžmá (domnělá dohoda islámského společenství o pravidlech chování) a kijás (analogie). Tyto základní prameny práva nejsou aplikovány přímo, nýbrž na základě aplikačních pravidel stanovených v rámci některé z islámských škol. Islámské právo je po generace neměnné, jeho dynamičnost je proto složitě zajišťována prostřednictvím disimulace (provádění určitého právního úkonu s cílem dosažení právního úkonu jiného), přejímání právních prvků jedné školy do práva školy jiné, procedurální oklikou, jež ve svém důsledku fakticky modifikuje právo hmotné.

Hindské právo potom bere za svůj základ rozdělení jednotlivců do kast, přičemž každá z kast má stanovena jiná pravidla chování. Do skupiny **tradičních práv** zařazujeme zejména práva některých afrických zemí, jedná se především o práva kmenová. Netvoří jednotný právní systém. Systémy práva tradičního jsou postupně vytlačovány systémem práva kontinentálně-evropského či angloamerického.

V současnosti můžeme vystopovat rovněž trend určitého sblížení systému práva kontinentálně-evropského s anglo-americkým.

Srovnávací právní věda nese označení **právní komparatistika**.

Vložená povinná literatura (vložit):

Knapp, V.: Teorie práva, část šestá: Velké právní systémy, C. H. Beck, Praha, 1995, str. 91 - 105

Právo přirozené a pozitivní.

Jako **právo pozitivní** bývá označován systém platných právních norem závislých na vědomé činnosti státních orgánů. Koncepce **práva přirozeného** je odvozena z existence přirozeného uspořádání věcí a lidí v přírodě zavazující veškeré lidstvo.

Právo hmotné a procesní.

Právní normy určitého právního řádu lze třídit do dvou subsystémů, které nesou označení **právo hmotné** (stanovující zjednodušeně řečeno, jaká práva a povinnosti mají jejich adresáti) a **právo procesní** (stanovující jakým formálním způsobem tzn. jakým procesem mohou být práva uplatněna, jak se mohou a jak se mají chovat v právním procesu, resp. jakým formálním způsobem může být vynuceno splnění povinností).

Právo subjektivní a objektivní.

Právo vytvářené státními orgány vystupuje ve dvojí podobě: jako souhrn závazných pravidel chování tj. právních norem vydávaných státními orgány ve stanovené formě vynutitelných státně-mocenskými prostředky (**právo objektivní**) a jako souhrn možností chovat se normou vymezeným způsobem (**právo subjektivní**). Jinými slovy řečeno subjektivní právo označuje právní normou stanovenou a státem zaručenou možnost jednání danou subjektu práva.

Právní odvětví, právo soukromé a veřejné, právo mezinárodní, vnitrostátní a evropské.

Kontinentálně-evropské právo se často třídí na dva velké právní podsystémy, a to na právo soukromé a právo veřejné. Toto členění má své historické kořeny už v římském právu. Toto rozlišování má jen velmi omezený praktický význam a vždy bylo a je nejasné. Nejvýstižnější teorie tyto podsystémy od sebe rozlišující klade svůj důraz na odlišení postavení subjektů. Podle ní mají subjekty v **právu soukromém** rovné postavení (jeho základem je právo občanské, dále též např. právo rodinné, obchodní, pracovní atd.), zatímco

v **právu veřejném** je jeden subjekt práva podřízen druhému (jeho základem je právo ústavní, dále k němu náleží např. právo finanční, trestní, procesní, správní, sociálního zabezpečení atd.).

Právo se třídí do řady odvětví, přičemž některá náleží do práva soukromého, některá do práva veřejného a další mají hybridní charakter. O kritérium tohoto třídění vedou právní teoretici dlouho trvající spory, v současné době vychází toto třídění spíše z tradice a empirie, než aby bylo opřeno o seriózní vědecký základ. Stávající český právní řád rozeznává především tato základní **odvětví práva**: právo ústavní, správní, finanční, trestní, občanské, obchodní, živnostenské, rodinné a mezinárodní právo soukromé. V rámci jednotlivých odvětví jsou vytvářeny další subsystemy (např. právo směnečné a šekové patří mezi součást práva obchodního).

Jako **právo vnitrostátní** bývá označováno právo vytvářené určitým státem a platné, s výjimkami stanovenými tzv. kolizními normami, na území tohoto státu pro jeho obyvatele. **Právo mezinárodní** vzniká především dohodou několika států, přičemž jeho subjekty jsou státy eventuelně jiné veřejnoprávní subjekty mezinárodních vztahů. Normy práva mezinárodního platí v některých významných věcech (např. ochrana základních lidských práv a svobod) i přímo jako vnitrostátní právo státu, který tak ve svém zákonodárství stanovil, popř. mají přednost před právními normami vnitrostátními. Vznik evropských společenství a posléze EU sebou postupně přinesl vytváření specifického práva těchto společenství (EC law), resp. dnes práva EU, jemuž členské státy své vnitrostátní právo přizpůsobují. **Evropské právo** hraje klíčovou úlohu v procesu unifikace práva resp. některých jeho odvětví v Evropě.

Právní profese v ČR.

Na realizaci práva v celé jeho šíři se podílejí lidé rozmanitých profesí. V užším slova smyslu hovoříme o právnických profesích těch pracovníků, kteří vykonávají v procesu aplikace a realizace práva činnosti, jež vyžadují odbornou právní kvalifikaci.

Mezi profese tradičně spjaté s organizací justice a státního zastupitelství v ČR náleží především profese soudce/soudkyně, advokáta/advokátky, notáře/notářky, exekutora/exekutorky a státního zástupce/státní zástupkyně.

Advokáti/advokátky poskytují právní služby. Poskytováním právních služeb se rozumí zastupování v řízení před soudy a jinými orgány, obhajoba v trestních věcech, udělování právních porad, sepisování listin, zpracovávání právních rozborů a další formy

právní pomoci, jsou-li vykonávány soustavně a za úplatu. Jejich činnost je vymezena v zákoně č. 85/1996 Sb., o advokacii, v aktuálním znění.

Notáři/notářky jsou fyzické osoby, které stát pověřil notářským úřadem. Notářským úřad je trvale spojený s místem výkonu notářské činnosti. Zjednodušeně řečeno je notářství veřejným úřadem, kde notář na vlastní účet poskytuje právní služby v majetkové oblasti. Pod notářskou činnost spadá sepisování veřejných listin o právních úkonech, osvědčování právně významných skutečností a prohlášení, přijímání listin do úschovy a dále přijímání peněz a listin do úschovy za účelem jejich vydání dalším osobám. Notář/notářka může v souvislosti s notářskou činností mimo jiné dále poskytovat i tuto právní pomoc: poskytovat právní porady, zastupovat v jednání s fyzickými a právnickými osobami v zákonem přesně stanovených případech, sepisovat listiny, vykonávat správu majetku a zastupovat v této souvislosti, vykonávat funkci správce/správkyň konkursní podstaty, zvláštního správce/správkyň, zástupce/zástupkyň správce nebo vyrovnacího správce/správkyň v řízení konkursním a vyrovnacím. Nezastupitelnou roli hraje notář/notářka v rámci řízení dědického. Činnost notáře/notářky vykonává notář/notářka za úplatu. Činnost a postavení notáře/notářky vymezuje zákon č. 358/1992 Sb. o notářích a jejich činnosti (notářský řád), v aktuálním znění.

Vymezení a postavení **soudů a soudců/soudkyň** obsahuje zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), v aktuálním znění. Ve vyspělé společnosti je soud státní orgán, zřízený zejména k řešení právem vymezené skupiny konfliktů, vznikající mezi fyzickými nebo právnickými subjekty v civilních záležitostech (zejména rozhodování sporů) a v záležitostech trestních (rozhodování o vině a trestu). Soudcovské rozhodování je aktem aplikace práva se státně mocenským aspektem.

Jako **státní zastupitelství** je označována soustava úřadů státu, určených k jeho zastupování při ochraně veřejného zájmu ve věcech svěřených mu zákonem do působnosti. Státní zastupitelství je především orgánem veřejné žaloby v trestním řízení, dále plní další úkoly zejména vykonává dozor nad dodržováním právních předpisů v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení, ochranná nebo ústavní výchova, a v jiných místech, kde je podle zákonného oprávnění omezována osobní svoboda, podílí se na prevenci kriminality a poskytování pomoci obětem trestných činů. Postavení a činnost státního zastupitelství a státního zástupce/státní zástupkyň je vymezena v zákoně č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, v aktuálním znění.

Soudní exekutor/exekutorka je fyzická osoba, kterou stát pověřil exekutorským úřadem. V rámci pověření exekutorským úřadem exekutor/exekutorka provádí nucený výkon

exekučních titulů a další činnost vymezenou zákonem. Exekutor/exekutorka vykonává exekuční a další činnost za úplatu. Činnost exekutora/exekutorky vymezuje zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), a o změně dalších zákonů, v aktuálním znění.

Vložená nepovinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače právnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 3 – 14

Doporučená literatura:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače právnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **MacKinnon, C.:** Toward A Feminist Theory Of the State, London, Harvard university Press, 2003
- **MacKinnon, C.:** Feminism Unmodified, London, Harvard University Press, 1987
- **MacKinnon, C.:** Sex Equality, New York, Foundation Press, 2001
- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996 event. v dalším z řady přepracovaných vydání
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995
- **Rázková, R.:** Dějiny právní filozofie, Masarykova univerzita v Brně, 1997
- **Schelle, K. a kol.:** Úvod do práva pro ekonomy, EUROLEX BOHEMIA, 2002
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995 event. v dalším z řady přepracovaných vydání

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- zákon č. 6/2002 Sb. o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), v aktuálním znění
- zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, v aktuálním znění
- zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), a o změně dalších zákonů, v aktuálním znění
- zákon č. 358/1992 Sb. o notářích a jejich činnosti (notářský řád), v aktuálním znění
- zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, v aktuálním znění

Seznam použité literatury:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995